

FÓRUM FORUM

Peter Szalay

KONZERVOVANIE ARCHITEKTÚRY
V KRAJINE ALVARA AALTA

CONSERVATION OF ARCHITECTURE
IN THE COUNTRY OF ALVAR AALTO

Charakteristicky tvarovaný
kvetináč na terase
domu Alvara Aalta

The characteristically
shaped flower pot on the
terrace of Alvar Aalto house

Foto Photo: Peter Szalay

In the heritage theory and practice a certain considerate and rational approach to renovation is recently more present, the one focused not only to materiality but also to immaterial values. The intense one month-long „colloquia of preservationists“ of modern architecture in Finland, MARC2011 (Fourth International Course on the Conservation of Modern Architecture) was in many aspects aimed at analysis of those qualities, which in a sense overgrow the frame of heritage (monuments) preservation and deal with the preservation of Urban environment as such. The field research of selected case studies of the Olympic Stadium in Helsinki and Administrative

Fínsko je krajinou modernej architektúry, svedčí o tom aj to, že patrí k európskym štátom s najnižším počtom nehnuteľných pamiatok starších ako dvesto rokov ^{/1/}. Je teda prirodzené, že záujem pamiatkarov, architektov, ako aj reštaurátorov – konzervátorov je v tejto severskej krajine vo veľkej miere zameraný na dedičstvo modernizmu. Samozrejme, nie je to len kvôli nedostatku staršieho pamiatkového „materiálu“, vysoká kvalita architektonickej produkcie moderného hnutia Fínsko preslávila po celom svete. Fíni si svoje dedičstvo dokážu ceniť a zveľaďovať, poukazuje na to nielen rad kvalitných obnov stavieb z obdobia modernizmu, ale aj ich aktivity v oblasti architektonickej a pamiatkovej teórie. Jedným z radu podujatí, ktorými sa Fíni snažia rozvíjať domácu, ako aj medzinárodnú pamiatkarskú diskusiu o dedičstve modernizmu je medzinárodný kurz konzervovania modernej architektúry MARC 2011 ^{/2/}. Vďaka účasti na kurze som mal možnosť spoznať a analyzovať stratégie a prístupy, ktoré sú v súčasnej fínskej či celkovo škandinávskej ^{/3/} pamiatkovej teórii a praxi aktuálne v prostredí, ktoré je v oblasti starostlivosti o novšie dedičstvo v mnohom pred nami.

DOM ALVARA AALTA

Modernizmus ako hlavný jazyk fínskej architektúry je aj jazykom skromnosti, skromnosti materiállovej, priestorovej, ako aj výrazovej. Táto šetrnosť sa prejavuje aj v starostlivosti o architektúru, a to nielen architektúru pamiatkovo chránenú. Starostlivosť a údržba architektúry je vo Fínsku skromnejšia a striedamejšia, ako by

Foto Photo: Peter Szalay

sme od ekonomicky prosperujúcej krajiny očakávali. Totálna výmena prvkov a detailov za nové či masívna móda zateplenia tu nie je hlavným spôsobom údržby architektúry, naopak, Fíni udržiavajú a opravujú to, čo je dobré a kvalitné, nové technológie a materiály používajú s mierou

Ateliér Alvara Aalta
v jeho rodinnom dome
Studio of Alvar Aalto
in his family house

Foto Photo: Peter Szalay

Administratívne a kultúrne centrum mesta Seinäjoki, pohľad z kostolnej veže, naľavo stavenisko novej knižnice

Administrative and cultural center of Seinäjoki, view from the church tower, on the left building site of the new library

Radnica mesta Seinäjoki, v pozadí dominantná figúra kostolnej veže
The Seinäjoki town hall, in background the impressive figure of the church tower

vyváženou ich hlbokým vzťahom k miestnym prírodným materiálom.

Ak sa hovorí o fínskej architektúre a pamiatkach modernizmu, nemožno obísť jej najslávnejšiu osobnosť Alvara Aalta. Jeho rodinný dom v Helsinkách je stelesnením skromnosti a zdržanlivosti tejto krajiny a súčasne vypovedá, ako jednoducho a pritom efektne možno udržiavať pamiatky modernizmu.

Aalto si svoj rodinný dom postavil v roku 1936 v okrajovej záhradnej štvrti Helsínk a žil v ňom 40 rokov až do svojej smrti. Malý rodinný dom spojený s ateliérom odhaľuje architektovo majstrovstvo, jeho dokonalú prácu s riešením dispozície či svetla, ale aj jeho záujem o detail a vzťah k prírodným materiálom. V súčasnosti tento dom spravuje Múzeum Alvara Aalta, jeho priestory sú otvorené verejnosti, avšak bez výraznejšej muzeálnej úpravy. V dome nenájdete cedulky, popisky či zátarasy typické pre expozície tohto druhu, napriek tomu je plný Aaltových artefaktov a predmetov bežnej potreby, rozložených tak, akoby ich tu majster zanechal len nedávno. Návštevníka istotne prekvapí skromnosť, s akou

tento slávny a nepochybne aj zámožný človek žil, rovnako neočakávané je aj to, ako sa dnešní správcovia stavajú k obnove a údržbe domu. Naproti súčasnému trendu prísneho až nekompromisného konzervátorského prístupu pri „muzeálnej“ obnove podobných stavieb¹⁴⁾ je Aaltov rodinný dom udržiavaný s hospodárnosťou, ktorá má za cieľ zachovať prirodzené fungovanie domu pred tvrdošijným konzervovaním každého originálneho prvku a detailu. Materiálová originalnosť nehrá pri priebežnom obnovovaní domu a ateliéru hlavnú úlohu. Pôvodné okenné výplne vymenili za súčasné vákuové dvojsklá a na viacerých detailoch možno vidieť použitie nových materiálov či súčiastok. No azda aj vďaka takejto užívateľskej obnove je celkové vyznenie tejto pamiatky autentickéjšie než niektoré nákladné reštaurátorské projekty.

Foto Photo: Peter Szalay

ADMINISTRATÍVNE A KULTÚRNE CENTRUM MESTA SEINÄJOKI

Autenticita ako jedno z významných pamiatkových kritérií je skloňovaným pojmom aj pri rozsiahlom projekte obnovy a údržby ďalšieho významného diela nestora fínskej architektúry. Administratívne a kultúrne centrum stredofínskeho mesta Seinäjoki predstavuje typický príklad neskorej tvorby Alvara Aalta, tohto významného predstaviteľa medzinárodného moderného hnutia. Na rozdiel od architektovej ranejšieho a slávnejšieho diela, centra mesta Säynätsalo^{15/}, bol projekt v Seinäjoki bližší myšlienkam a schémam Aténskej charty, charakteristickým pre modernizmus povojnovej éry^{16/}.

Architekt pri tomto projekte vstupoval na voľný nezastavaný priestor v mladom priemyselnom meste^{17/}, ktorého centrum dovtedy tvorila železničná stanica s okolitou zástavbou. Aalto vytvoril projekt, v ktorom sa spája architektov cit pre kompozíciu a tvarovanie hmôt, no možno v ňom vidieť aj určitú manieru starého majstra. Urbanistický celok vložený do rozsiahlej parkovej plochy spĺňa predstavy zeleného mestského jadra, ale súčasne centrum izoluje od okolitej zástavby, od života miestnej komunity.

Súčasní zastupcovia mesta si bezpochyby cenia majstrovské dielo, ktoré vo svojom meste majú^{18/}, na druhej strane si uvedomujú aj malú využívanosť centra, ktoré okrem objektu knižnice ziva prázdnotou. Možnosť oživenia svojho mestského jadra vidia v kultúrnom a turistickom potenciáli tohto priestoru. Sami sa zaslúžili o zapísanie svojho centra do zoznamu národných kultúrnych pamiatok a iniciovali aj významný projekt, rozšírenie najživšieho miesta centra – mestskej knižnice.

Medzinárodnú súťaž na dostavbu Aaltovej knižnice s prísnyimi pamiatkarskými podmienkami vyhral úspešný fínsky architektonický ateliér JKMM architects. Ich projekt situuje nové krídlo knižnice do úzadia areálu centra, monumentálna figúra novej knižnice je prepojená s Aaltovým komornejším objektom podzemnou chodbou tak, aby nenarušila túto pamiatku. Novostavba má byť dokončená v priebehu roku 2012 a prevezme väčšinu funkcií súčasnej knižnice. Tá sa má po zreštaurovaní stať muzeálnou expozíciou.

Preskupenie funkcií v rámci knižnice, jej azda až megalomanské rozšírenie, môže narušiť

Foto Photo: Peter Szalay

autentické vyznenie pamiatkového areálu administratívneho a kultúrneho centra mesta Seinäjoki a v mnohom ochudobní práve to najživšie miesto celého areálu – knižnicu. Samotná filozofia projektu novostavby nadväzuje na urbanistické koncepcie modernizmu, vstupuje do prostredia so záujmom len o dielo legendárneho Fína, pričom susedný zaujímavý objekt fínskeho „dreveného“ funkcionalizmu plánuje zbúrať kvôli ideálnemu výhľadu na Aaltovu figúru kostolnej veže.

Snaha o určitú formu „Bilbao efektu“, teda pritiahnutia väčšieho počtu návštevníkov do centra prostredníctvom stavby výnimočného architektonického diela je zo zámeru jasne čitateľná. Marketingové stratégie, ktoré majú získať finančné toky na náročnú obnovu a údržbu pamiatok, sú akiste významným nástrojom manažmentu pamiatok. Číslo hospodárskych ziskov z kultúrneho turizmu v Európe^{19/} podporujú tieto stratégie, ich aplikovanie však prináša mnoho nových problémov, ktoré zasahujú hlboko za materiálnu stránku pamiatok ako takých a otvárajú diskusiu o nehmotných kvalitách^{110/} pamiatok, o funkčnej

Funkcionalistická budova
neďaleko novej knižnice
Functionalistic building
near the new library

Dobový záber na
72 metrovú vežu
olympijského štadióna
v Helsinkách

The period picture of the
72 meters tower of the
Olympic stadium in Helsinki

Súčasný pohľad na
Helsinský olympijský
štadión s vežou zakrytou
lešením kvôli obnove

Contemporary view of
the Olympic stadium in
Helsinki, the tower covered
by scaffolding, because
of the conservation

a významovej stránke chránených diel a o ich hodnotách ako historických pamätníkoch doby.

Olympijský štadión v Helsinkách: monument a jeho funkčnosť

Diskusia o funkčnom využití pamiatky modernej architektúry a jej verejného priestoru sa rozpútava aj pri jednom z ikonických diel hlavného mesta Fínska – olympijského štadióna. Helsinský štadión je jedným z významných historických priestorov mesta ^{/11/}, patrí k jeho turistickým atrakciám, no súčasne je aj populárnym priestorom na aktivity domácich obyvateľov.

Progresívny projekt domácich architektov Yrjö Lindegrena a Toiva Jänttiho pre plánované olympiády v roku 1940 ^{/12/}, kombinujúci horizontálnu hmotu štadióna so štíhlou vertikálou 72 metrov vysokej vyhlídkovej veže sa stal symbolom mesta, a to aj napriek neúspechu, ktorým pre Fínov bolo zrušenie olympiád ^{/13/}.

Biela figúra ľahkej železobetónovej konštrukcie umiestnená v prírodnom prostredí parku v srdci Helsínk bola charakteristickým príkladom medzivojnovovej fínskej modernej architektúry.

Zdroj Source: <http://yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=3&ag=21&t=&a=654>

Keď boli Helsinky tesne po vojne opäť zvolené za usporiadateľa olympijských hier na rok 1952, bolo samozrejme, že sa budú konať na „starom“ olympijskom štadióne. Kapacita štadióna však nepostačovala a pôvodný štadión sa rozhodli rozšíriť ^{/14/}. Nová konštrukcia obkolesujúca pravidelný ovál pôvodných tribún výrazne zmenila strohý ráz diela. Biely internacionálny funkcionalizmus vystriedal povojnový modernistický návrat k tradičným materiálom, ale aj snaha o monumentalitu a figuratívnosť.

Na začiatku 21. storočia, keď Helsinky opäť hostili významné podujatie, majstrovstvá sveta v atletike, začala sa výraznejšie pociťovať potreba prispôsobiť budovu novým parametrom vyžadovaným pre súčasné športové podujatia, čo bolo

Foto Photo: Peter Szalay

impulzom k vzniku projektu zastrešenia východnej tribúny štadióna. Olympijský areál je však od roku 1997 pamiatkovo chránený, súťaž na prístavbu preto prísne hodnotili aj pamiatkari. Víťaz súťaže, ateliér K2S ^{/15/} dokázal staticky a konštrukčne náročnú stavbu „baldachýnu“ navrhnuť tak, aby nenarušovala pôvodnú siluetu štadióna.

Úspech projektu vyniesol ateliéru pozíciu dvorných architektov olympijského štadióna a v súčasnosti pripravujú strategický dokument manažmentu obnovy a údržby celého areálu. Ich štúdiá vychádza z hlavnej premisy o slabom využívaní olympijského štadióna verejnosťou ^{/16/} a potreby jeho väčšieho otvorenia pre verejnosť a komerčné aktivity. Otázka samotnej obnovy viacvrstvovej pamiatky stojí až na druhom mieste

Zdroj Source: Helsinki Olympis Stadium Future Project, Olympic Stadium – Great experience for Finnish people, Arkitehtitoimisto K2S OY, Helsinki 2011, s. 1.

Foto Photo: Peter Szalay

problému obnovy štadióna a najvýznamnejšou témou sa stalo funkčné rozšírenie areálu tak, aby nenarušili hodnoty objektu, ale aby priniesli väčší profit z kultúrneho turizmu.

Zdá sa, že ekonomický potenciál „kultúrneho a kreatívneho priemyslu“ stúpa ^{/18/}, a ako dokazujú aj dva spomínané príklady autority v severských krajinách tento fenomén čoraz silnejšie reflektujú a snažia sa ho implikovať aj do plánov obnovy. Investovanie do pamiatkovej obnovy prináša benefit v širšej ekonomickej oblasti, na druhej strane komercializáciou môže ohroziť onu efemérnu hodnotu autenticity a genia loci, ktorý je vo fínskom modernizme ukrytý aj v podobe prirodzenej skromnosti a jednoduchosti.

Línia šetrného a racionálneho prístupu v pamiatkovej teórii a praxi vo veľkej miere skúma a snaží sa ochraňovať práve tie nehmotné hodnoty a význam architektonického dedičstva. Mesiac trvajúce intenzívne „kolokvium pamiatkarov“ z celého sveta MARC, bol v mnohom zameraný práve na analýzu týchto kvalít, ktoré vo svojej podstate presahujú rámec ochrany pamiatok – monumentov a dostávajú

Dva „baldachýny“ olympijského štadióna, naľavo pôvodné zastrešenie, vpravo nová prístavba od ateliéru K2S

Two canopies of the Olympic stadium, on the left the original roof, on the right the extension by the studio K2S

Návrh dostavby olympijského štadióna od ateliéru K2S

Design of the Olympic stadium extension by the studio K2S

sa do polohy ochrany urbánneho prostredia ako takého^{1/8/}. Architektonické pamiatky, monumenty či ikony sú napriek svojej výnimočnosti neoddeliteľnou súčasťou celkového životného prostredia spoločnosti. Ich konzervácia a šetrná obnova aj v širšom meradle sa tak stáva súčasťou environmentálne a sociálne uvedomelého spravovania prostredia. To je odkaz, ktorý si azda väčšina

z absolventov tohto nevšedného stretnutia odniesla z krajiny modernej architektúry, z krajiny Alvara Aalta.

Účasť na kurze podporilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky a Agentúra na podporu vedy a výskumu na základe zmluvy číslo APVV-0375-10.

POZNÁMKY NOTES

¹ Stavby postavené pred rokom 1921 tvoria len 5 % stavebného fondu celej krajiny, ale až 80 % fondu tvoria stavby, ktoré vznikli až po druhej svetovej vojne. Zdroj: Fínsky národný pamiatkový úrad www.nba.fi/en/finnish-builtheritage

² Kurz organizovala medzinárodná organizácia ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) spolu s domácimi organizáciami – Fínskym národným pamiatkovým úradom, Akadémiou Alvara Aalta či Technickou univerzitou v Tampere. Koná sa už po štvrtýkrát a spája v sebe vedecké kolokvium s praktickým výskumom konkrétnych diel. Kurzu, ktorý prebiehal od 28. mája do 23. júna 2011 sa zúčastnilo 21 odborníkov pamiatkarov, reštaurátorov – konzervátorov či historikov a teoretikov architektúry temer zo všetkých kontinentov sveta – z Európy, Ameriky, Afriky, Ázie aj Austrálie.

³ Vďaka mnohým prednášajúcim zo Škandinávie, predovšetkým z Dánska a zo Švédska, som mal možnosť spoznať aj dianie v týchto krajinách.

⁴ Jedným z najprísnejších konzervátorských prístupov k obnove rodinného domu možno dnes vidieť pri práve prebiehajúcej obnove vily Tugendhat podrobne dokumentovanej a publikovanej na internetovej stránke: <http://www.tugendhat.eu/studijni-a-dokumentacni-centrum/prubeh-pamatkove-obnovy.html?lang=cz>

⁵ Známy projekt radnice s kultúrnym zariadením vznikol v rokoch 1949 – 1952.

⁶ Architekt tento projekt realizoval od šesťdesiatych rokov 20. storočia a dokončila ho až jeho manželka temer desať rokov po jeho smrti.

⁷ Obec Seinäjoki sa vďaka narastajúcemu kovospracujúcemu priemyslu od konca 19. storočia postupne rozšírilo na mesto, spojením s viacerými usadlosťami roztrúsenými po rovinatom lesnatom kraji stredného fínska. Oficiálny titul mesta získalo Seinäjoki až v šesťdesiatych rokoch a to sa stalo podnetom k výstavbe kompaktného centra mesta.

⁸ Alvar Aalto za svoju kariéru realizoval tri mestské centrá. Okrem Seinäjoki to bolo centrum mesta Jyväskylä (1964 – 1982) a Rovaniemi (1962 – 1988), ale v Seinäjoki, ako v jedinom, boli postavené všetky hlavné objekty, ktoré navrhol architekt.

⁹ Podľa štúdie pripravenej pre Európsku komisiu zisky 30 európskych krajín z turizmu boli 654 miliárd eur, čím výrazne predstihli ostatné priemyselné odvetvia. Automobilový priemysel mal za rok 2005 zisk 273 miliárd, chemický priemysel 271 miliárd a priemysel s informačnými technológiami 541 miliárd eur. Podľa: The Economy of culture in Europe, Directorate – General for Education and Culture, KEA European Affair, 2006. 355 s. In: <http://www.keanet.eu/ecoculture/studynew.pdf>

¹⁰ O týchto problémoch ako novom fenoméne v pamiatkovej teórii sa diskutuje od deväťdesiatych rokov 20. storočia. Svedčí o tom aj viacero chart a dokumentov, ktoré priebehom minulých dvoch desaťročí pripravila organizácia UNESCO a ICOMOS. Ide predovšetkým o záverečný dokument kongresu ICOMOS v japonskej Nare, tzv. Nara document on authenticity z roku 1994. Dokument, ktorý rozvíja myšlienky Narskej charty a prehlbuje

záujem o nehmotný aspekt pamiatkovej ochrany, je tzv. Burská charta z roku 1999.

11 Usporiadanie olympijských hier bolo pre Fínsko významným politickým krokom, ktorým si krajina získala medzinárodné uznanie, boli to však aj zložité historické peripetie. Príbeh vzniku hlavného olympijského štadióna a jeho areálu v Helsinkách reflektuje významný úsek fínskych dejín, od medzivojnového obdobia až po obdobie začínajúcej sa novej prosperity krajiny po druhej svetovej vojne.

12 Chronológia vzniku štadióna siaha ešte do začiatku tridsiatych rokov. Súťaž na olympijský štadión sa konala už v roku 1932 a víťazný návrh od domácich architektov Yrjö Lindegrena a Toiva Jänttiho začali realizovať o dva roky neskôr.

13 Letné olympiády Helsinky 1940 boli zrušené kvôli druhej svetovej vojne, keď už celý areál bol v podstate prichystaný na otvárací ceremoniál.

14 Rozšírenie z pôvodných 50 000 sedadiel o 20 000 navrhol už roku 1948 jeden z pôvodných architektov štadióna, Yrjö Lindegren.

15 Prístavba sa realizovala v rokoch 2003 – 2004. O projekte pozri bližšie In: LINTULA, Kimmo – SIROLA, Niko

– SUMMANEN, Mikko: Functionalist canopy. *Arkkitehti*, 2005, 6, s. 72 – 74.

16 Rozsiahly objekt je otvorený len pri špeciálnych príležitostiach a podujatiach. Okrem takýchto podujatí ho navštevujú len trénujúci športovci a nájomníci z niekoľkých kancelárskych priestorov, ktoré boli v osemdesiatych rokoch 20. storočia vstavané do oválnej hmoty tribún. Podľa: Helsinki Olympic Stadium Future Project, Olympic Stadium – Great experience for Finnish people, *Arkkitehtitoimisto K2S OY*, Helsinky 2011, s. 9.

17 Podľa štúdie Christera Gustaffsona zo švédskej kultúrnej organizácie Kulturmiljö Halland tvorí Kultúrny a kreatívny priemysel až 7 % hrubého domáceho produktu sveta. Každý rok sa zvyšuje o 14,5 % a v krajinách OECD patrí k jednému z odvetví s najvýraznejším ročným rastom. Podľa prednášky Christera Gustaffsona: A Trading Zone for Built Cultural Heritage aiming at Sustainable Development, Seinäjoki, 15. 6. 2011.

18 Príznačným prednáškovým cyklom celého kurzu bol tréning výskumu urbánneho prostredia z hľadiska pamiatkovej ochrany, ktorý viedol dánsky profesor architektúry Gregers Algreen-Ussing. Algreen-Ussing je ideovým otcom projektu Intersave (International Survey of Architectural Values in the Environment), ktorý je už niekoľko rokov aplikovaný na prípravu územných plánov a pamiatkových zón v celom Dánsku. Viac pozri <http://www.sns.dk>